

הרב שאול שקד שליט"א -

טעם במצוות השמיטה לשיטת הרמב"ם

א. מצוות הביעור ומחלוקת הראשונים באופן הביעור^א

אחת ממצוות השמיטה היא מצוות "ביעור" שנלמדת מן הכתוב **"וּלְבַהֲמֶתְךָ וּלְחִיָּה אֲשֶׁר בְּאַרְצְךָ תִּהְיֶה כָּל תְּבוּאָתָה לְאָכֹל"** (ויקרא כה, ז).

ודרשו חכמים: "כל זמן שחיה אוכלת מן השדה, הבהמה אוכלת מן הבית, כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית" (ירושלמי שביעית פרק ט הלכה ב, וכן בבלי בכמה מקומות, ומקורו בספרא בהר פרשה א).

במהות הביעור נחלקו הראשונים:

1. שיטת הרמב"ם: "פירות שביעית אין אוכלין מהן אלא כל זמן שאותו המין מצוי בשדה... כלה לחיה מן השדה חייב לבער אותו המין מן הבית... שורף באש או משליך לים המלח ומאבדן לכל דבר שמאבד" (הלכות שמיטה ויובל פרק ז הלכות א-ג).

כלומר הביעור הוא איבוד הפירות, והפירות אסורים באכילה.

2. שיטת התוס': "ואומר ר"י הא דמשמע בכל מקום לאסור לאכול אחר הביעור, היינו כשמשהו בביתו בחזקת שלו, אבל אם מפקירו ומוציאו מרשותו שיאכל כל מי שירצה הן אדם והן חיה, מותר להכניסו ולאכלו אחר הביעור". (פסחים נב: ד"ה מתבערים)

כלומר הביעור הוא להפקיר את הפירות, ולאחר שהפקיר יכול לשוב ולזכות בהם ולאוכלם. איסור האכילה נאמר רק כשלא הפקיר.

^א שיטות הראשונים בביעור הוזכרו גם במאמר "מסירת פירות שביעית למשרה ולכבוסה", ונכפלו כאן לצורך דגשים להמשך המאמר.

שיעורי שביעית – טעם במצוות השמיטה לרמב"ם

3. שיטת הראב"ד: "בשיכלו פירות העיר ותחומיה... מוציאן לשוק ומפקירן, ואף הוא יכול לחזור לזכות בהן ככל אדם. ואוכל הזוכה בהן עד שיכלו אותם הפירות מכל הארץ ביהודה מכל ארץ יהודה ובגליל מכל הגליל ואחר שיכלו מכל הארץ אז יתבערו לגמרי לשריפה או לאיבוד."

כלומר יש שני שלבים בביעור:

א. כשכלו הפירות באזור העיר צריך להפקיר - כתוספות

ב. כאשר כלו בכל הארץ לפי החלוקה של "שלוש ארצות לביעור: יהודה גליל ועבר הירדן" אז נאבדים או נשרפים.

ב. הקושי בהבנת טעם הביעור לשיטת הרמב"ם

ויש לתת טעם לדין הביעור על פי דברי הרמב"ם, דמה תועלת יש בזה שכשאין הפרי מצוי לחיה שבשדה יתבער מן העולם. ניחא אם נאמר שיפקיר ויוכלו לאכול גם חיות השדה כדברי התוספות², אבל מה העניין לאבד את הפירות?

ג. השמיטה - כאדם הראשון שלפני החטא

ואולי ניתן לומר שבשנת השמיטה עם ישראל מתעלה למדרגה שהיה בה אדם הראשון קודם החטא שבעקבותיו נתקלל בטירחת הפרנסה.

כתוב במשנה (קידושין פ"ד משנה יד):

"רבי שמעון בן אלעזר אומר, ראית מימך חיה ועוף שיש להם אומנות, והן מתפרנסין שלא בצער, והלא לא נבראו אלא

² [אמנם גם לדעת התוספות, באופן מעשי בדרך כלל אדם זוכה בשלו בחזרה, והגמ' עצמה נתנה עצות כיצד לעשות כך (ר' בירושלמי פ"ט סוף ה"ד: חמי לך תלתא רחמין ואפקרה קומיהון), וצריך עיון בטעם הדבר שהרי בפועל אין תועלת מזה לחיה].

שיעורי שביעית – מעם במצוות השמיטה לרמב"ם

לשמשני, ואני נבראתי לשמש את קוני, אינו דין שאתפרנס שלא בצער, אלא שהרעותי מעשי וקפחתי את פרנסתי".

אדם הראשון קודם החטא היה אוכל את פירות גן עדן בלא צורך בשום טירחא, אלא היה אוכל ממה שגדל בהפקר בלא מלאכה.

כך בשנת השמיטה, עם ישראל בארצו הקדושה לא עובד את האדמה, והפירות מופקרים, והאדם הבהמה והחיה אוכלים מן הפירות שגדלו מאליהם בברכת השם, כמו שהיה האדם בגן עדן מקדם.

על פי זה אפשר להבין, שכאשר כלה לחיה מן השדה, על האדם לכלות מן הבית, ולא לאכול יותר, כאילו גם הוא חי בשדה ללא אמצעי שימור מיוחדים, וחי רק מברכת השם הטבעית שאינה צריכה למלאכת האדם.

ד. דוגמאות למלאכות שהחיות אינן נצרכות להן, והיחס למלאכות אלה בשמיטה

התוספתא מוסיפה פירוט לכך שהחיות אינן עושות מלאכות:

"אמר ר' שמעון בן לעזר, הראית מימך ארי סבל, צבי קייץ, שועל חנוני, זאב מוכר קדירות, בהמה חיה ועוף שיש להן אומנות..." (קידושין פ"ה הלכה טו).

אכן בהלכות שמיטה מצינו הלכות המתייחסות לכל אחת ממלאכות אלו שהחיות אינם צריכות להם.

א. אסור לסבלים לשאת כמות גדולה של פירות:

החמרים העושים בפירות שביעית מלאכת שביעית האסורה, כגון שהביאו יותר מדאי, הרי שכרן כדמי שביעית, ודבר זה קנס להם (רמב"ם פ"ו הלכה יג).³

³ ר' בחזו"א (סי' יג, סקי"ט) שכתב על דברי הרמב"ם: "והר"מ כ' דין חמרים דוקא בעושים מלאכה האסורה, כגון שהביא יותר מדאי [ר"ל שאסף לביתו הכל, וכמש"כ פ"ד הכ"ד]..."

שיעורי שביעית – מעם במצוות השמיטה לרמב"ם

ב. צריך לשנות בקייץ התאנים מהדרך שעושים כל שנה:

הפירות שיוציא האילן בשביעית לא יאספם כדרך שאוסף בכל שנה... וכיצד עושה, תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה, אבל מייבשן בחרבה (רמב"ם פ"ד הלכה כב-כג)

מוקצה, שם המקום ששוטחין בו הפירות להתיבש כגון התאנים והענבים. (פירוש המשנה לרמב"ם שביעית פרק ח משנה ו)

וכן צריך לבער את קציעות התאנים כשכלו התאנים הלחות מן השדה:

כיצד הרי שהיו לו גרוגרות שביעית בתוך ביתו, אוכל מהן כל זמן שהתאנים באילנות בשדה, כלו התאנים מן השדה, אסור לאכול מאותן שבבית, אלא מבער אותן (רמב"ם פ"ז הלכה ב)

כגון שליקט תאנים וקצץ ויבשן כמו שהתנינו בקצייתן, והחל לאכול מהן, אסור לו להמשיך באכילתן כל השנה השביעית, אלא אוכלן כל זמן שתאנים לחים מצוים באילן, ואם כלו ונבלו עד שלא ימצא אלא מה שנתיבש⁷ הרי זה מכלה כל התאנים היבשים שיש אצלו, או שיאכלם אם יוכל⁸, או ישרפם, או יזרקם לים, וזה הוא הביעור (פירוש המשנה לרמב"ם שביעית פרק ט משנה ב)

ג. אסור לסחור בפירות שביעית:

אין עושין סחורה בפירות שביעית, ואם רצה למכור מעט מפירות שביעית מוכר...

⁷ לכאורה כוונתו שהתייבשו ואינם ראויים לאכילה יותר, ולא כתאנים היבשות שתחת יד האדם. וראה גם ברע"ב (פ"ט מ"ב) שכתב: "אינו יכול לאכול מאותם גרוגרות אפילו בשנה השביעית אלא כל זמן שנמצאים תאנים מחוברות לאילן, וכשכלו התאנים מן האילנות חייב לבער הגרוגרות שבביתו". ויתכן שהדברים מתאימים להסבר דלעיל, שלפני החטא היה אוכל הפרי המחובר כחיה. וע"ע בחזו"א (סי טו סק"ב) שאוכלים גם על התלוש.
⁸ כוונת הרמב"ם כאן למזון שלש סעודות שיכול לשייר לעצמו לאחר הביעור.

שיעורי שביעית – מעם במצוות השמיטה לרמב"ם

כשמוכרין פירות שביעית אין מוכרין אותן לא במדה ולא במשקל ולא במנין, כדי שלא יהיה כסוחר פירות בשביעית. (רמב"ם פ"ו הלכה א-ג)

ד. אסורה מכירת כדים יותר ממה שנצרך לאדם שלוקח פירות מן ההפקר:

היוצר מוכר חמש כדי שמן וחמשה עשר כדי יין (רמב"ם פ"ח הלכה ה)

ה. אסורה לאומן מכירת כלים המיוחדים לעבודת הקרקע לחשוד על השביעית:

ואלו כלים שאין האומן רשאי למוכרן בשביעית למי שחשוד על השביעית, מחרישה וכל כליה, העול והמזרה והדקר. זה הכלל: כל שמלאכתו מיוחדת למלאכה שאסורה בשביעית, אסור למכרו לחשוד, ולמלאכה שאפשר שתהיה אסורה ותהיה מותרת, מותר למוכרו לחשוד. (רמב"ם פ"ח הל' ב).

ה. סיכום

לסיכום: ניתן לומר שבשביעית אנו חוזרים ומתקרבים למצב של 'לפני החטא', שבו האדם היה צריך רק לעבוד את בוראו בלא דאגה כלל על צורכי פרנסתו, ואף שעתה, לאחר החטא, המלאכות הם חשובות, צריך לזכור שהם שייכות למצב האדם בזמן הזה, אבל לא למצבו האידאלי, ולזכור על ידי זה מה עיקר ומה טפל, ולזכור שהפרנסה מאת השם, כמו שהיה קודם החטא, וגם עתה יתפלל למי שהפרנסה שלו שיצליח מעשי ידיו.

בתפילה שנזכר בקרוב שיתקיים בנו "וְעָמְדוּ זָרִים וְרָעוּ צֹאנֶיךָ וּבְנֵי נִכְרֶיךָ וְלִרְמִיכֶם: וְאַתֶּם כֹּהֲנֵי ה' תִּקְרְאוּ מִשְׁרָתִי אֲלֵהֶינוּ יֹאמֶר לָכֶם, חֵיל גִּוִּים תֹּאכְלוּ וּבְכַבֹּדֶם תִּתְיַמְרוּ: (ישעיהו סא,ה-ו)